

TÜRKİYE'DE ALEVİ KİMLİĞİ TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the Discussions of Alevi Identity in Turkey

Eine Analyse der Identitätsdebatten in der Türkei

Sönmez ALVANOĞLU*

DOI: 10.24082/abked.2017.15.008

1980'li yıllar Alevilerin kimliklerini ortaya koyma ve varlıklarını kabul ettirme çabaları bakımından bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Alevi aydınlanması olarak da adlandırılabilir olan bu dönem, hem kamuoyunun, hem medyanın, hem de akademik çevrelerin konuya duydukları ilginin artmasına neden olmuştur. Bu yıllardan itibaren Alevilikle ilgili yayınlarda önemli artışlar olmuş ve günümüzde Alevilik üzerine önemli bir külliyat oluşmuştur. Fakat bu dönemden içinde bulunduğumuz zaman dilimine kadar Alevi kimliği ile ilgili tartışmaların konusu büyük ölçüde “Alevilik nedir?”, “Alevilik bir inanç mıdır?”, “Aleviliğin, İslam dairesi içerisindeki yeri nedir?”, “Alevi kimdir?” gibi sorulardan ve Aleviliği tanımlama çabalarından öteye gidememiştir. Bu tartışmaların yanı sıra, Alevilerin hak taleplerinin Alevilik üzerine yapılacak bir tanımlamaya göre meşruiyet zemini kazanması beklenmiştir. Bu çalışmada sorgulanmak istenen temel mesele; bugüne kadar ne olup, ne olmadığı veya nasıl olması gerektiği üzerine çokça söylemler üretilen Alevilik tartışmalarının bu minvalde mi yürütülmesi gerektiği yönünde olacaktır. Bu anlamda bu metin, Alevi kimliği üzerine yapılan çeşitli tartışmalara odaklanarak, bir tartışma yürütmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Alevilik, Arap Aleviliği, Kızılbaşlık, Alevi Açılımı.

* İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Doktora Öğrencisi sonmezalvanoglu@hotmail.com.

ABSTRACT

The 1980s is considered as milestone for Alawites in terms of their efforts to reveal their identities and accepting their presence. This term; which could be also called as “Alawi Enlightenment”, increase interest in the subject by public, media and academic environment. From these years, related publications for Alawite are increased and an important corpus is created. Still, current publications couldn't reach far from “What is Alawism”, “Who are Alawite”, “What is the place of Alawism in İslam” and definitions about Alawite. Besides from these arguments, the demands of Alawites are expected to meet under the definition for being Alawite. The real issue is to be solved in this study will be based on the dynamics of contemporary debates about Alawite as its argued as what is it or not and how it should be. In this respect, this text will be concentrated on the debates about Alawi identity, to engage in discussion.

Keywords: Identity, Alawism, Arab Alawism, Kizilbash, Alawi Opening.

ZUSAMMENFASSUNG

Die 1980er Jahre können hinsichtlich des öffentlich Werdens der alevitischen Identität und deren Anerkennungsbestrebungen als ein Wendepunkt bezeichnet werden. Diese Phase wird auch als Bewusstwerdungsprozess oder Aufklärungsphase der Aleviten verstanden, die auch verstärkt die Aufmerksamkeit der Öffentlichkeit, der Medien sowie die der akademischen Kreise für diese Thematik auf sich zog. In den darauffolgenden Jahren entstanden eine Vielzahl an Veröffentlichungen über Aleviten und das Alevitentum, die gegenwärtig einen wichtigen Korpus bilden. Aber von den 1980ern bis heute reichen die Fragen im Kontext der Identitätsdebatten über das Alevitentum von “Was ist das Alevitentum?”, “Ist das Alevitentum ein Glaube?”, “Das Verhältnis des Alevitentums zum Islam”, “Wer ist ein Alevite?” bis hin zu Bemühungen das Alevitentum näher zu bestimmen nicht hinaus und es gab diesbezüglich auch keinen nennenswerten Bedeutungszuwachs. Neben diesen Diskursen um die alevitische Identität wird zudem erwartet, dass als Legitimationsgrundlage für die Rechte der Aleviten das Alevitentum selbst herangezogen werden solle. Das in diesem Artikel zentrale Ziel der Analyse ist es, der Frage nachzugehen, was der Gegenstand der bis heute andauernden Debatten über das Alevitentum ist und was nicht bzw. wie und in welcher Art und Weiße dieser Diskurs geführt wird. In diesem Sinne soll der vorliegende Artikel mit dem Fokus auf die verschiedenen Diskurse und Debatten über und zum Alevitentum selbst Diskursgegenstand sein bzw. einen Diskurs über den Diskurs der Identität von Aleviten anregen.

Schlüsselwörter: Identität, Alevitentum, Arabisches Alevitentum, Kızılbaş, (Rotköpfe), Alevitische Öffnung.

1. GİRİŞ

Aleviliğin, sosyal bilimler alanında üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmasına rağmen, tanımı ve unsurları konusunda genel bir uzlaşmanın varlığından söz etmek güçtür. Aleviler, Anadolu topraklarının kadim inanç topluluklarından biridir. Buna rağmen, tarihsel sürece baktığımız zaman, Alevilerin, bir toplum olarak sorunlarına odaklanılmaktan ziyade, bir sorun olarak algılandıkları ve bu şekilde lanse edildikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra hak talep ettikleri her durumda kendilerinden homojen bir Alevilik tanımı yapmaları beklenmektedir. Bu da Aleviliği günümüzde sıkça tartışılan bir olgu haline getirmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, Alevilik üzerine bugüne kadar çokça söylemler üretilmiş ve çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra, Alevilerin tarihleri, inançları, ibadetleri, kültürel özellikleri üzerine yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Aleviliğin ağırlıklı olarak sözlü kültüre dayanan yapısının, bugünün dünyasında kentlerde bir geçiş aşaması ile karşı karşıya bulunduğu söylenebilir. Bu geçiş aşamasında Aleviliğin yazılı metinlere dönüştürülmesi süreci başlamış olup, akademik nitelikli yayınların yanı sıra, Aleviliğin oldukça kapsamlı ve karmaşık sosyal, tarihsel geçmişini ve felsefi derinliğini kavrayamayan popüler kitap yazarlarının Aleviliği kendi anlayışları doğrultusunda değerlendirdikleri ve kamuoyuna sansasyonel yayınlarla hitap ettikleri de dikkat çekmektedir. (Yaman, 2007: 29) Bu nedenle bu çalışmada Aleviliği tanımlama çabasına girilmeyecektir.

Bu çalışma metodolojik olarak bir literatür taramasına dayanmakta ve Alevilik üzerine yapılmış çeşitli tanımlara ve tartışmalara odaklanmaktadır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Bundan sonraki bölümde kimlik tartışmaları üzerine odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde Alevilik tanımları ve tartışmalar üzerine bir değerlendirme yapılmış ve oldukça iyimser bir bakış açısıyla, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek Alevi Çalıştayları ve Alevi Çalıştayları Nihai Raporu değerlendirilmiştir. Son bölüm ise genel bir değerlendirmeye ve önerilere ayrılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kimlik Nedir?

İnsan, sadece kendi varlığının farkında olan, toplum içinde kendini inşa eden bir varlık olmanın yanında, toplumda kendine özgü bir yer edinmek isteyen, yaratıcı yetilerini etkin kılarak var olduğunu kanıtlamak/fark ettirmek isteyen bir varlıktır. Diğer insanlar tarafından görülmek ve önemsenmek, hatta diğer insanların kaderi

üzerinde belirleyici olmak da istemektedir. İşte bu durum kendisinin diğer insanlardan farklı olduğu bazı yönlerinin öne çıkmasını sağlamaktadır. (Onat, Erişim tarihi, 15.01.2017)

Birey, içine doğduğu toplumun dinamikleriyle şekillenen bir varlıktır. Dünyaya geldiğimiz zaman, kimliğimizi belirleme ve kimliğimiz üzerine söz söyleme gibi bir seçeneğe sahip olamıyoruz. İnsanlar, paylaştıkları kültür ile birbirlerine bağlanmaktadır ve bu ortak kültür çerçevesinde oluşan uyum, birlikte yaşama hissi “kimlik” olarak adlandırılan bir tutunum ögesi tarafından sağlanmaktadır (Aydın, 1998: 14-15). Kimlik dediğimizde ise, akla ilk gelen çağrışımlar, dil, kültür, azınlık/çoğunluk, farklılık, kendilik/ötekilik, bireylik, aidiyet gibi kavramlar olmaktadır (Özdemir, 2010: 10). Batı dillerinde Latincenin idem (aynı) kökünden türetilen identite-identity kelimesi bir özdeşliği, aynılığı ifade etmektedir. Kavram, ana işareti ve yönelişi itibarıyla tercih küresi içinde yer almayan bir mensubiyeti, bir aidiyeti, bir çoklukla aynılışmayı göstermektedir. Bu açıdan bir ayrışma değil, bir aynılışma göstergesidir. (Kılıçbay, 2003) Bir tanımlama yapmak gerekirse kimlik, bizi birey olarak var eden, bir başkasından ayıran, farklılaştıran, bize özgü olanı ifade eden bir kavramdır. Bir kimlik grubunun kendini tanımlayabilmesi için, onu farklı kılan unsurlara ihtiyacı vardır. Parekh'in de vurguladığı gibi, öteki ile kurulan ilişkide, kişi kendini teşhis etmekte ve tanımlamaktadır (Parekh, 2007: 132).

Melluci, “*The Process of Collective Identity*” isimli makalesine şöyle başlar: “*Kültürel çözümlere ilgi son yirmi yılda dünya toplumunun olağanüstü kültürel dönüşümüyle birlikte arttı. Bizler, kültürel farklılıkların ulusal topluluklar üzerinde ve dünya ölçeğinde güçlü etkisine tanıklık ediyoruz.*” (Melluci, 1995: 47). Parekh kimliğin birbiriyle yakından ilişkili iki farklı boyutu olduğunu vurgular. Bunlar, kişisel (personel) ve toplumsal kimliklerdir. Kişisel kimlik bir bireyin mevcut dünyaya olan yaklaşımını ve bu dünyada bulunduğu konumu belirleyen inanış ve bağlılıklarını ifade etmektedir. Toplumsal kimlik ise bireyin kendini tanımlamasına ve kendisini bunun ayrılmaz bir parçası olarak görmesine vesile olan ilişkilere tekabül eder (Parekh, 2009: 267). Melluci kimlik nosyonunun daima üç özelliğe gönderme yaptığını ve bunları, zaman içinde ortaya çıkan değişikliklerin üzerinde ve ötesinde öznenin sürekliliği ve çevreye uyumu; öznenin ötekilere saygı ile sınırlandırılması, tanıma ve tanınma yeteneği olarak kavramsallaştırır. (Melluci, 1995: 84).

Kimlik, etnik köken, din, mezhep gibi kavramlar Türkiye toplumunun önemli ölçüde değer atfettiği kavramlardır. “Kimsiniz?”, “Kimlersiniz?” gibi sorular bu

mekanizmanın örneklerindedir. Cumhuriyet dönemine kadar dini aidiyet hem resmi hem de gayri resmi düzlemde Türkiye coğrafyasında baskın toplumsal kategoriydi. Dini aidiyet üzerine kurulan ve millet sistemi adı verilen hukuki, siyasal mübadeleyle (1924), gayrimüslimlerden arındırılan Anadolu ve Trakya’da, Atatürk devrimleriyle başlayan süreç, Müslüman ahalinin tamamına laik Türk kimliği atfedilmesi ve benimsetilmesi çabalarını kapsar (Aktürk, 2000: 48). Türkiye’de birçok etnik ve dini cemaat türdeşleştirme siyasetinin hedefi konumunda olmuştur. Kymlicka’nın da belirttiği gibi ABD gibi yurttaş ulus niteliği en açık olan bir ülkede bile, Amerikan Hükümeti’nin çok etkin biçimde ortak bir dili ve sosyal kültürü teşvik ettiği, bu anlamda dil ve kültür açısından tarafsız olmadığı bir gerçektir. (Kymlicka, 2000: 13-14) Bu açıdan ulus kimlik hem kapsayıcı hem de dışlayıcıdır. (Neyzi, 2008: 8) Bu yıllarda Türkiye, ulus-devlet olma fonksiyonunu yerine getirirken, etnik ve dini unsurların tümünü kapsamaya yönelik bir siyaset takip etmiş, öte yandan kendi öz kimliklerini tanınamaya ve unutturmaya yönelik bir çizgi izlemiştir. Kamusal alanda “Türklüğünü” icra eden her birey, farklı bağlamlarda ifade edilen, hiç bilinmeyen ya da inkar edilen son derece zengin bir etnik/dinsel mirası çoğu zaman bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla ulusal kimliği icra etmek, bir kimliği benimsemek kadar, özellikle kamusal alanda başka kimliklerden vazgeçmek ya da vazgeçmiş gibi görünmek anlamına da gelmektedir. (Neyzi, 2008: 146)

Birey kimliği esasen özel alana ilişkin bir kavram değildir. Birey, kamusal alanda kendi kimliğiyle var olabildiği ölçüde birey olarak vardır. Herkese ait olan ortak bir alanda kendimize özgü olanı geride bırakmadan var olabilmek makro ölçekte kimliği deforme etmemenin önceliğidir.

Alevi toplumsal kimliği gibi çok yönlü değerlendirmelere açık bir konuyu inceleyen her araştırmacının, konuya yaklaşım sınırlarını belirlemesi gerekmektedir. Kültürel kimlik, siyasi kimlik, dini kimlik gibi tasnifler yaparak bunlardan yalnızca birinin özelliklerini öne çıkarıp araştırma yapmak mümkündür. Ancak tek yönlü yaklaşımların Alevi toplumsal kimliğini açıklamakta yetersiz kalacağı ve konuyu karmaşık bir sorunmuş gibi yansıtacağı da bir gerçektir (Bese, 2013: Erişim tarihi, 16.02.2017). Onat’ın da belirttiği gibi, Alevilik-Bektaşılık konusunda ciddi bir bilgi boşluğu ve ileri düzeyde bir kavram kargaşası vardır. Şii, Ca’feri, Nusayri, Rafizi, Kızılbaş, Çepni, Tahtacı, Alevi ve Bektaşî gibi kavramlar genellikle birbiri ile karıştırılmaktadır. Bu durum, sağlıklı düşünmeyi zorlaştırmakta ve konunun anlaşılmasını engellemektedir (Onat, Erişim tarihi, 17.02.2017).

3. ÜZERİNDE TANIM BİRLİĞİ OLMAYAN BİR KİMLİK: ALEVİLİK

Kızılbaz, Alevi, Bektaşî terimleri, ortaya çıktıkları tarihlerden bugüne kadar, ilk anlamlarıyla sınırlı kalmamışlar, zaman ve mekan içerisinde çeşitli tarihsel faktörlerin etkisiyle, zaman zaman anlam daralmalarına veya genişlemelerine, zaman zaman da bir arada bir tek kimliği ifade eder bir biçime dönüşmüşlerdir (Ocak, 2009: 22). Alevilik, İslamiyet'in erken dönemlerinde ortaya çıkmış ve bu erken dönemlerden günümüze kadar tartışıla gelen bir konu durumunda olmuştur. Bugün, bilimsel ve objektif çalışmalar bir yana, Aleviliği tarihsel, toplumsal ve teolojik yönü belirsiz ve karmaşık bir inanç olarak ele alan çalışmaların ve yayınların sayısı oldukça fazladır. Alevilerin sorunlarına çözüm getirme şiarıyla yola çıkan Alevi Çalıştaylarının dahi bu serencamdan kurtulamadığına şahitlik ettik.

Günümüzde ise üzerinde halen bir tanım birliği bulunmamakla birlikte, Aleviliğe her kesimin kendi siyasal ve ideolojik çerçevesinden baktığı ve her kesimin kendi bakış açısına göre bir tanım oluşturduğu aşıkardır. Örneğin, Aleviliği İslam'ın özgün bir yorumu olarak gören ve İslam inancından ayrı düşünülemediğini savunan bir kesim olduğu kadar¹, onu Hıristiyanlıkla, Yahudilikle, Zerdüştlükle, Maniheizmle ve Şamanizmle ilişkilendiren², din dışı gören, "Ali'siz Alevilik" gibi söylemler üreten, senkretik yönüne vurgu yapan veya salt bir yaşam biçimi ve kültür olarak algılayan kesimlerin de varlığı mevcuttur.³ Bir başka görüş, Aleviliğin İslamiyet'in Sünni yorumuna bir tepki olarak ortaya çıktığı yönündedir. Bunun yanı sıra Aleviliğin esasen bir tarikat şeklinde ortaya çıkıp şekillendiğini ileri süren çalışmalar da ortaya konulmuştur. Örneğin Kırkinci, Aleviliğin aslında bir fırka veya mezhep olmadığını, Al-i Beyt'in muhabbetini esas alan bir tarikat şeklinde ortaya çıktığını belirtir.

1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Sofuoğlu, Avni İlhan (2006). Alevilik Bektaşîlik Tartışmaları. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Sofuoğlu ve İlhan çalışmalarında Alevi Bektaşîlerin büyük çoğunluğunun iman esaslarına gönülden inandıklarını ve sağlam bir iman duygusuna sahip olduklarını belirtirler.

2 Bkz. Cemil Paslı, Anadolu Aleviliği, Tarihi Süreç, Paslı bu çalışmada Alevilik ve Bektaşîlikte Türklerin daha önce inandığı ve yaşadığı tüm dinlerin ve inançların etkisi olduğunu fakat Alevilik ve Bektaşîliğe en fazla renk veren inancın Şamanizm ve Şamanizm öncesi eski Türk inançları olduğunu ileri sürer ve Alevi inancı ile Şaman inancı arasındaki benzerlikleri ortaya koyar (s.114). Bkz. İrene Melikoff. Uyur İdik Uyardılar, Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları, VII. Bölüm, Bektaşî Alevi Senkretizmini Meydana Getiren Ögeler Üzerine Araştırmalar, Türkçesi, Turan Alptekin, Cem Yaynevi, 1994. Bkz. Cemal Şener (1991). Alevilik Olayı, Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi. Ant Yayınları, 11.Baskı, 110-111,128-130.

3 Bkz. Cemşit Bender (2003). 12 İmam ve Alevilik. 89. Bender kitabında, Aleviliğin Kürt halkına ait bir inanç sistemi olduğunu ve Ehlibeyt ile hiçbir ilgisinin olmadığını iddia eder.

Kırkinci'ya göre, bu tarikat şöyle ortaya çıkmıştır. Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesinden sonra, Anadolu'dan yaklaşık olarak otuz bin esir İran'a götürülmüş ve bunlar Erdebil'e yerleştirilmiştir. Erdebil'e yerleştirilen bu esirler, Şah İsmail'in dedesi olan ve Erdebil Şeyhi olarak bilinen Şeyh Ali'den tarikat dersleri almışlardır. Daha sonra bunların bir kısmının Erdebil'den Anadolu'ya dönmesiyle Anadolu'da bir tarikat şeklinde faaliyetlerine ve Erdebil tekkesiyle diyaloglarına devam etmişlerdir. Geleneksel dini elit kesimin bazı mensupları, Aleviliği "gerçek İslam" olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu kişiler, peygamberin damadı ve Alevi dini öğretisinin merkezi figürü olan Hz Ali, İslamın beş farzını yerine getirdiğine göre, Aleviler de bunun aynısını yapmalıdır fikrini öne sürmektedirler. Bu görüşü savunanlar, Ortodoks bir İslam anlayışına yaklaşıırken, İslam'ın Sünni mi yoksa Şii yolunu mu seçecekleri konusunda zor bir kararla karşı karşıya kalmışlardır. Ana simgelerinden bazıları Şiilikle ortak olan Aleviliğin dini mirası uyarınca, doğru yol olarak Şiiliği kabul etmeye aslında daha fazla istekliyidiler. Fakat, geleneksel Türk-İran rekabetinden kaynaklanan siyasal dezavantajlar karşısında, bu kişilerin sonunda Sünniliği tercih ettikleri görülmektedir. (Çamuroğlu, 2010: 107-108)

Sünni yazarlardan hiçbirisi Alevileri doğrudan inançsızlıkla ya da ahlaksızlıkla suçlamamaktadır. Sünni yazarlar, Aleviliğin gerçekte ne olduğu, Alevilerin kendilerinin unuttuğu ya da ihmal ettiği şeyler hakkında uzun uzadıya konuşarak, geleneksel olarak Alevilere yöneltilen suçlamaları reddetmektedirler. Bu yazarlardan birçoğu, Alevilerin mütevazı Anadolu'ya taşralılar olarak İslam medeniyetinden ve öğretilerinden nasıl koptuğunu ve İslam'ı anlamakta nasıl yanlışla düştüğünü anlatırken oldukça paternalist tavırlar sergilemektedir. Bu yaklaşım Alevileri masum, fakat uygun olmayan koşullar nedeniyle bazı açılardan doğru yoldan sapmış olan saf ve cahil insanlar olarak resmetmektedir. (Vorhoff, 2010: 47)

Etnik kimlikler üzerine önemli çalışmaları bulunan Martin van Bruinessen *Kürtlük, Türklük, Alevilik, Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri* isimli kitabında Alevilik tartışmalarına şöyle değinmiştir;

"1989'da(1980'den sonra başlayan) örgütlenme yasağı bir şekilde kaldırılınca, gönüllü Alevi örgütleri ülkenin her yanında büyük bir hızla kurulmaya başlandı. Bu örgütlerin desteğiyle, 1925'ten beri yasaklanmış olan Sünni Sufilerin ritüellerine benzeyen Alevi ritüelleri(cem), kamuya açık biçimde icra edildi ve ibadet evleri(cemevi) açıldı. Bunları Aleviliğin tarihini, doktrinlerini ve Sünni İslam'la olan ilişkisini gösteren, Alevi entelektüellerin önderlik ettiği yayıncılık faaliyetleri izledi. Bu kitapların bir kısmı, Aleviliğin İslam içinde bir mezhep mi yoksa(İran ve Türk orjinli)

ayrı bir din mi olduğu şeklinde kimi sorular ortaya koyarak Alevi toplumunda sıcak polemikler oluşturdu.” (Bruinessen, 2015: 122-123)

Alevilik üzerine önemli çalışmaları bulunan ve esasında bir doktora tezi olarak başladığı; *Alevilik Olayı: Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi* isimli çalışmasında Cemal Şener, Alevilik olayına salt dinsel bir bölünme gözü ile bakmamak gerektiğini belirtir ve şöyle devam eder;

“O, bir yanı ile dinsel olmaktan çok toplumsaldır. Ama salt toplumsal, siyasal bir akım olarak ele almak da yeterli değildir. Çünkü güçlü bir dinsel yanı da vardır.” (Bruinessen, 2015: 122-123)

Dini bir inanç olmanın ötesinde ortak bir soy akrabalık bağına da atıf yapan Alevilik hem dinsel/mezhepsel bir kategori, hem etnik bir kategoridir. (Şener, 1991: 131). Alevilik literatürüne çok önemli katkılar yapmış olan Melikoff'a göre bilimsel açıdan Alevi sözcüğü yanlışır. Alevilerin tarihteki adı Kızılbaş'tır: XV. ve XVI. yüzyıllarda, Kızılbaşlar, ilk Safaviler olan, Şeyh Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail taraftarı Türkmen boylarıydılar. Kırmızı bir serpuş giyorlar, bunun için de onlara Kızılbaş⁴ deniyordu. Fakat Kızılbaş sözü yüzyıllar içinde, küçültücü bir anlama kaymış ve Celali İsyancıları adı ile tanınan dini-sosyal başkaldırma hareketleri dolayısıyla da, dinsiz-asi anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kızılbaş deyiminin, yerini Aleviye bırakmış olması bundandır (Melikoff, 1994: 33). Rafizi, mühlid gibi sözcükler de tıpkı Kızılbaş sözcüğü gibi tarihsel süreçte topluluğu tahkir etmeye yönelik kullanılmış sözcüklerdir.

Yukarıda değinildiği gibi Alevilik ile ilgili çok çeşitli çalışmalar ve tanımlamalar mevcuttur. Bunların arasında ciddi akademik çalışmalar bulunmakla birlikte, bilimsellikten uzak bilgi karmaşasına ve spekülatif tartışmalara sebep olan, konuyu karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hale getiren çalışmaların varlığı da yadsınamayacak derecededir. Erdemir'in de belirttiği gibi “bazı araştırmacılar “yargılama” ve “taraf olma” arzularının “anlama” çabasının önüne geçtiği çalışmalar üretmişlerdir. (Erdemir, 2005) Ekleme gerekir ki, toplumsal önyargıların müsebbibi, aslı olmayan bilgilerin kendisidir.

4 Kızılbaş kelimesinin kullanılması Türkler arasında eskiden beri mevcuttu. Kara bir başlık giyenlere Karakalpak dendiği gibi. Nitekim Osman Bey ve Orhan Bey zamanında civardaki köylüler ve askerler kırmızı bir başlık (kızılbörek) kullanmaktaydılar. Orhan Bey zamanında Alaeddin Paşa'nın tavsiyesiyle bu Kızılbaşlık ak bir başlığa çevrilmiştir.(Aşıkpaşaoğlu (1949). Tevârih-i Al-i Osman, Nşr. Nihal Atsız, İstanbul, 117'den aktaran Doç. Dr. Mustafa Ekinci (2010). Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı. İstanbul: Beyan Yayınları, s. 220).

Aksüt'e göre Alevi terimi son yıllarda özellikle Türkiye'de tartışma konusu olmuştur. Oysa terimin anlamı ve kökeni gayet açıktır. Alevi, "Ali'ye bağlı olan, Ali'yle ilgili" anlamına gelen bir terimdir. Konuyu bazı örneklerle somutlaştırmak gerekirse; Musevi; Musa'ya bağlı olan, Musa'yla ilgili, İsevi; İsa'ya bağlı olan, İsa'yla ilgili, Bektaşî; Bektaş'a bağlı olan, Bektaş'la ilgili, Dünyevi; Dünya'ya bağlı olan, Dünya'yla ilgili demektir. Sözcüğün kökünün Ali'den Ale'ye dönüşümü Arapçanın bir gereğidir. Aynı kural gereği, Musa, Muse'ye; İsa, İse'ye; Dünya, Dünye'ye dönüşür. Ale'den sonra gelen vi aidiyet ekidir. Aslında bu ek "i" dir. Musa, İsa, Dünya sözcükleri ünlü harfle bittiğinden v harfi kaynaştırma olarak girmiştir. Aile- ailevi, Ahire-Uhrevi gibi terimlerde de aynı kaynaştırma vardır. (Aksüt, 2009: 13, 20-21)

Bruinessen'e göre, "Alevi", gerçekte inanışları ve ritüelleri birbirlerinden hayli farklı heteredoks toplulukları tanımlamak için kullanılan bir üst kavramdır. Dilsel olarak dört ayrı grubun varlığından söz edilebilir. Bunların ilki Kars'ın doğusunda yaşayan, Azeri Türkçesi konuşan ve Alevilikleri modern İran'daki 'ortodoks' On iki İmam Şii'liğinden çok az farklı olan Alevilerdir. Türkiye'nin güneyinde (özellikle Hatay ve Adana'da) yaşayan ve Arapça konuşan Alevi topluluğu Suriye Alevilerinin (Nusayriler) bir parçasıdır ve diğer Alevi gruplarıyla tarihsel bağları yoktur. İlk grup gibi onların da sayısı oldukça azdır ve Türkiye'deki rolleri ihmal edilebilir. Önemli Alevi grupları Türkçe ve Kürtçe konuşanlardır. Kürtçe konuşanlar da kendi aralarında Kürtçe ve akraba bir dil olan Zazaca konuşanlar olarak ikiye ayrılır. (Bruinessen, 2015: 117-118)

Yılmaz'a göre, bugün üç ayrı Alevilik tasarımı ve bu tasarımlar etrafında gelişen üç ayrı Alevi kimliğinden söz etmek mümkündür. Bu tasarımlardan ilki Cem dergisi tarafından empoze edilmektedir. Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan'a göre bugünkü Alevilik yaklaşık 1000 yıl önce Arap kavimlerinin zulmünden kaçarak Türkistan'a sığınan Peygamber soyundan gelenlerle, Kazakistan'ın Yesi şehrinde Şah Ahmet Yesevi ile iyiden iyiye su yüzüne çıkan Kuran'ın yorumudur. İkinci yaklaşım ise Aleviliğin inanç yapısını ya yok saymakta ya da bu yapıyı kendi tezleriyle koşut olarak değerlendirerek Aleviliği tümünden bir toplumsal muhalefet ve direniş odağı olarak algılamaktadır. Üçüncü tasarım ise daha çok Diyanet İşleri Başkanlığının söylemini yansıtan tasarımdır. Bu tasarıma göre Aleviliğin ayrı bir mezhep olmadığı ve Alevilerle Sünnilerin dinlerinin ve kitaplarının aynı olduğu, dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığının bütün Sünni İslamı temsil ettiği savunulmaktadır. (Yılmaz, 2005: 174-176)

Alevi kimlik tartışmalarında, hem bilgi karmaşasına, hem de keyfi kimlik inşalarına⁵ yol açan hususlardan bir diğeri de “Sünnilik” referanslı bir kimlik tartışması yürütmeye çalışmak olmaktadır. Örneğin 2009 yılında başlayan Alevi çalıştaylarının, 2010 yılında yayınlanan Nihai Raporunda Alevilik tanımlaması, Sünni olmayan Anadolu Müslümanları şeklinde yapılmıştır;

Alevilik, baskın özelliği Hz. Mubammed ve ailesine, özellikle de Hz. Ali ve soyuna derin bir sevgi ve saygıyla bağlı olan ve Sünni olmayan Anadolu Müslümanlarının yol, adap ve erkânlarını ifade etmektedir. (Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, 2010: 39)

Onat’ın da belirttiği gibi, Sünnilik üzerinden bir tartışma yapmaya, kimlik inşasını Sünnilik karşılığını merkeze alarak gerçekleştirmeye çalışmak, keşfedilmeyi bekleyen Alevi Bektaşî kökleriyle hiç bağdaşmayacaktır. (Onat, 2009: 42)

Aleviliğin tanımında olduğu gibi Türkiye’de yaşayan Alevilerin sayıları konusunda da spekülâtif tartışmalar mevcuttur. Bazı araştırmacılar, Türkiye’de yaklaşık yirmi milyon⁶ civarında Alevi olduğunu iddia ederken, bazı araştırmacılar bunun abartılı bir rakam olduğu görüşünü savunmuşlardır. Rıza Zelyut, Türkiye’de yaklaşık yirmi milyon Alevi nüfusunun abartı sayılmaması gerektiğini ifade eder ve şöyle devam eder: “Besim Atalay’ın 1924’teki tespitlerine göre, o zamanki Alevi nüfusu bir buçuk milyon civarındadır. Yüzyılın başlarında dedebabacı Bektaşî nüfusunun imparatorluk içindeki nüfusunun da yedi buçuk milyon olduğu iddiaları vardır. Bu yüzden Türkiye’de bugün yirmi milyon civarında Alevinin varlığı iddiası abartı sayılmamalıdır. (Zelyut, 1990: 32). Şener, 1994 yılında yazdığı kitabında o zamanlar altmış milyon olan nüfusun üçte birinin Alevilerden oluştuğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor. “*Aleviliği etnik değil, dinsel azınlık olarak kabul etmek gerekir. İslamiyet içindeki sosyolojik ve toplumsal farklılıkları bir veya birkaç milliyete indirgemek olası değildir.*” (Şener, 1994: 20)

Prof. Dr. Salim Cöhce ve Prof. Dr Şaban Kuzgun tarafından 1994-2000 yılları arasında yapılan ve kamuoyuna “MGK Onaylı Araştırma” olarak yansıyan bir araştırmaya göre, Alevilerin sayısı yaklaşık 10 milyondur. Araştırmacılar, Türkiye’de yaşayan farklı dinlere, mezheplere mensup insanların il, ilçe, köy veya mahalle bazında sayılarını tespit eden çalışmalarının yüzde %88’ini tamamlayabildiklerini

5 Bkz. Hasan Onat (2009). “Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşîlik ve Kimlik Tartışmaları”. Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan 2009, C. 12, S. 33, 42.

6 Cemal Şener, 1991 yılında yayınlanan Alevilik Olayı isimli kitabında, Türkiye’de yaklaşık olarak yirmi milyon insanın kendini Alevi olarak kabul ettiğini belirtir. Bkz. Cemal Şener (1991), “Alevilik Olayı, Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihi”, Ant Yayınları, 11. Baskı, S. 7, 162.

açıklamışlardı. Araştırma verilerine göre Alevi nüfusu 8 milyon 750 bin civarında. Araştırmacılar, 10 milyon rakamına araştırmanın tamamlanmış kısmını dikkate alarak ulaşmışlardır. 2005 yılı sonunda sonuçları *Haftalık* dergisinde de yayımlanan bu araştırmada, Türkiye nüfusunun %85'inin Sünni olduğu saptaması da yer almıştır. (Şener, 1991: 7-162). Görüldüğü gibi Aleviliğin tanımında olduğu gibi, Alevi nüfusu üzerinde de bir fikir birliği mevcut değildir.

Tarihsel sürece baktığımız zaman Alevilerin gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerekse de Cumhuriyet döneminde, görmezden gelindikleri, baskı altında tutuldukları, “sorun üreten” bir topluluk olarak algılandıkları ve asimilasyon politikalarına maruz kaldıkları konusunda hemen herkes hemfikir. Alevilerin Cumhuriyet’in siyasal ve bürokratik kadrosundan, daha sonra da yeni kurulan dini örgütlenmelerinden dışlanmaları, Kemalist seçkinlerin bilinçli bir tercihi değil de, Osmanlı siyasal geleneğinin bir devamı olarak görülmelidir (Aktürk, 2008: 53). Bu anlamda Ak Parti’nin Alevi açılımı şüphesiz önemi yadsınamayacak bir adımdı. Aktürk’e göre;

“Alevilerin yine ezici bir çoğunlukla CHP’ye oy verdikleri 2007 seçimleri sonucunda, iktidara gelen AKP Hükümeti’nin Cem Evlerini ibadethane olarak tanıma, Alevi din görevlilerini devlet memuru olarak istihdam etme ve din dersinin içeriğinde Aleviliğe de yer vermeyi içeren “Alevi Açılımı”, aslında Cemal Gürsel’in 1963’te gerçekleştirmeyi tasarladığı fakat başarılı olmadığı planın kırk beş yıl sonra yeni koşullara ve ihtiyaçlara göre güncellenmiş bir versiyonu sayılabilir. Bu belki de 1950’lerde ve 1960’larda Çelebiler (Ulusoylar) ve Ağuşan Ocağı (Doğanlar) liderlerinin DP, AP ve TBP yoluyla merkez sağ ve devletle kurmak istedikleri ilişki biçiminin, ulusal ve uluslararası koşullar sebebiyle 45 yıl gecikmiş bir tekrarı olarak görülebilir.” (Aktürk, 2008: 74)

3.1. Alevi Açılımı Üzerine Bir Değerlendirme

2000 yılında Avrupa Birliği İlerleme Raporu’nun “Azınlıkların Korunması ve İnsan Hakları” başlıklı bölümünde Alevilere yönelik resmi yaklaşımda herhangi bir değişiklik olmadığı vurgulanmıştı. Yukarıda da belirtildiği gibi, Alevi çalışmaları sorunu ortaya koyma ve Alevilik meselesiyle yüzleşme bağlamında tarihi bir adım olarak değerlendirilmekle birlikte sonuçları bakımından bir neticeye varılmadığı ortadadır. Yaman, bunun nedenini şu iki etkene dayandırmaktadır:

1. Sünni tabanın oylarında bir düşüşe yol açma endişesi,

2. İki Eski Diyanet İşleri Başkanı'nın da yer aldığı meclisteki hükümet çoğunluğunun Alevilerin sorunlarına çözüm kazandırılması noktasında muhafazakar Sünni algıları nedeniyle pek de istekli olmadıkları. (Yaman, 2014: 375)

“Alevilerin şikayetleri, sadece Sünni camileri ve dinsel vakıflarının inşası için mali destek sağlanması yanında, okullarda ve ders kitaplarında Alevi kimliğini yansıtmayan zorunlu din eğitimi verilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konular son derece hassastır; ancak bunlar hakkında açık bir tartışmaya girmek mümkün olmalıdır.”

(http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, Erişim tarihi, 24.01.2017)

2005 yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu'nda, Medeni ve Siyasi haklar başlığı altında, Alevilere ve Aleviliğe daha fazla yer verilmiş ve Alevilerin durumuyla ilgili hiçbir değişme olmadığı vurgulanmıştır.

(http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, Erişim tarihi, 24.01.2017)

2009 yılında başlayan Alevi çalıştayları, “Aleviliğe içerden bakış”, “Alevilere akademik bakış”, “Aleviliğe ilahiyatçı bakış”, “Alevilere medya üzerinden bakış” gibi temalar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştaylar iyimser bir bakış açısıyla oldukça önemli ve tarihi adımlardı. Bunun yanı sıra, mevcut iktidarın Aleviliğe ilişkin resmi tutumunu ortaya koyması bakımından da oldukça önemliydi. 2009 yılında başlayan yedi çalıştay ve üç toplantının neticesinde 2010 yılında yayımlanan iki yüz on altı sayfalık nihai raporda, mevcut sorunların sıralandığı ve bu sorunlara çözüm yolları arandığı belirtilmiştir.

Alevi Çalıştayları Nihai Raporunun Alevilikle ilgili üzerinde durduğu en önemli sorun Aleviliğin müphemliğidir. Raporda, Aleviliğe ilişkin yorumların çeşitliliği ve Aleviliğin genel geçer bir söylem bütünlüğü içinde olmamasının, yeni ayrışma noktaları yaratarak ortak bir tartışma zemini üretmeyi engellediği sıklıkla belirtilmektedir. Açılım sürecinin en önemli sorunu da buradan beslenmektedir. Açılım yürütücüleri, Alevilik konusunda muhatap alabileceği Alevi derneklerinin ortaklaşan talepleri üzerine bina edilen bir müzakere süreci yerine, Aleviliğin heterojenliğinden şikayetçi olan ve Alevi ritüellerini ve kozmolojisini tanımlamayı tercih eden bir siyasi dil tutturmaktadır. (Ertan, 2013)

Çalıştay nihai raporunda dinsel, siyasi ve kültürel pozisyonlarından dolayı toplumsal ayrımcılığa maruz kalmış bir Alevi topluluğundan ziyade kendi iç sorunlarıyla boğuşmakta olan muğlak bir insan topluluğu vardır. Bu muğlaklık, Alevi kimliğinin kamusal temsilinin, topluluğun yaşadığı sıkıntıları merkeze alan tortulaşmış bir mağduriyet anlatısı üzerinden gerçekleşmesine neden olmuştur. (Ertan, 2013: 2)

Bugün geldiğimiz noktada çalıştayların içinin doldurulmadığı ortadadır. Örneğin, beşinci çalıştay Alevilere medya üzerinden bakış temasıyla gerçekleştirilmiştir. Burada, Alevi sorunun bugün ulaştığı noktalarda, özellikle medyanın rolünün yüksek olduğu vurgulanmış, sorunların çözüme kavuşturulması için iyi niyete nesnellığe ve olası provokasyonlara alet olunmaması yönünde azami bir dikkate ihtiyaç olduğuna işaret edilmiştir. Fakat tıpkı çalıştaylardan önce olduğu gibi, çalıştayların sonrasında da Alevilere karşı nefret söylemleri devam etmiştir⁷.

Sonuç

Bugün hemen herkes şu konuda hemfikirdir ki, Aleviler Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında dahi, Cumhuriyet'e vermiş oldukları kitlesel desteğe rağmen, çok yakın sayılabilecek bir tarihe kadar, büyük ölçüde kırsal kesimde varlıklarını sürdüren, inançlarını baskı altında yaşamak durumunda kalan ve kamusal alanda kimliklerini sınırlı ölçülerde ortaya koyma imkanı bulan bir topluluk olmuşlardır. Alevi kimliğinin 1980'lere kadar yazılı anlamda sınırlı kaynaklara sahip olması ve daha çok sözlü kültüre dayanan bir inanç ve kimlik olması yukarıda ifade edilen durumun neticesi olarak görülmelidir. Bunun yanı sıra, Aleviliğin daha çok gizli bir inanç olarak varlığını sürdürmüş olması ve Alevilerin dönem dönem takiye⁸ yapmak mecburiyetinde kalmış olmaları inancın kendi özelliklerinden ziyade, siyasal ve yönetsel nedenlerden kaynaklanmıştır.

“Farklılıkların zenginlik olarak addedildiği...” metaforuyla başlayan ve günümüz dünyasında artık anlamını yitirmiş olan cümlelerin aslında gündelik hayatta çoğu zaman bir karşılık bulamadığı yukarıdaki örnekte olduğu gibi, çok net bir şekilde karşımızda durmaktadır. Bunun yanı sıra Aleviliği tanımlamaya yönelik tartışmalar

7 Bkz. 10.03.2012 tarihinde Ülke TV'de yayınlanan ilahiyatçı Prof. Dr.Mehmet Çelik tarafından Arap Aleviliğinin anlatıldığı “Sıradışı Tarih” adlı programda, program sunucusunun inanca yönelik “çocuklar izliyorsa izletmesinler”,“siz de anladınız onu” gibi nefret dolu cümleler kurması, aslında Alevi açılımının içinin ne kadar doldurulmadığının en somut örneğidir. Bu minvaldeki örnekleri çoğaltmak mümkündür.

8 Takiyye,kişinin canına veya malına yönelik bir tehlike karşısında inancını gizleyip gerektiğinde aksini söylemesidir. <http://www.diyaretislamansiklopedisi.com/takiyye/>

artık miadını doldurmuştur. Alevi Açılımı Nihai Raporunda belirtildiği gibi, Aleviler, hiç tartışmasız bir şekilde yüzyıllardır Anadolu coğrafyasının asli birer unsuru olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Buna karşılık kadim bir inanç, kültür ve geleneğin kendini açıkça ifade edebilmesi için bugünlere kadar bekletilmiş olması her düzeydeki sorumlular için, yetkin bir yüzleşme ve sorgulamayı gerekli kılmaktadır. (Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, 2010: 29)

Bunun yanı sıra, Alevilik üzerine yapılacak tarihsel, sosyolojik, antropolojik ve teolojik tartışmalarda, çalışmalarda veya açılımlarda üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir husus vardır. Bunu da uzun bir cümleyle özetlemek gerekirse; Alevilik tartışmaları, Aleviliğin ne olduğu ya da ne olmadığı veya Alevilik İslam dairesi içinde midir, dışında mıdır, kültür müdür, din midir, mezhep midir gibi Aleviliği tanımlamaya ve belli kalıplara sokmaya yönelik tartışmalardan ziyade; Alevi vatandaşların bu ülkede, Alevi kimliklerinden ötürü karşılaştıkları sorunları, hak kayıplarını tartışmanın ve fiiliyatta nasıl bir eşitlik sağlanabilir, kanunlar, yasalar gündelik hayatta nasıl tam anlamıyla karşılık bulabilir, siyasal ve hukuksal eşitsizlikler nasıl minimize edilebilir gibi daha çözüm odaklı tartışmaların yürütülmesinin ve buna yönelik somut adımlar atılmasının, Alevilerin sorunlarını çözmek adına daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

- AKSÜT, Hamza (2009). *Aleviler*. Ankara: Yurt Kitap Yayın, Araştırma İnceleme Dizisi.
- AKTÜRK, Şener (2008). “Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler:1920-2007”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 44, Şubat, Mart, Nisan, ISSN:1303-7242.
- Alevi Çalışmaları Nihai Raporu (2010)*
- AŞIKPAŞAOĞLU (1949). *Tevarih-i Al-i Osman*. Nşr. Nihal Atsız, İstanbul. s.117'den aktaran Doç. Dr. Mustafa Ekinci (2010). *Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- AYDIN, Suavi (1998). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Öteki Yayınevi.
- ÖZDEMİR, Eylem. “Kimlik Kavramı ve Teorik Yaklaşımlar”. *Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi*.
- BENDER, Cemşit (2003). *12 İmam ve Alevilik*. Berfin Yayınları, 5.Baskı.
- BESE, Ahmet (2013). “Alevi Toplumsal Kimliği Tartışmaları Üzerine Yaklaşımlar”. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 2013/8 http://www.abked.de/8_sayi/Ahmet_Bese.pdf.
- BRUİNESSEN, Martin Van (2015). *Kürtlük, Türklük, Alevilik, Etnik ve Dinsel kimlik Mücadeleleri*, İletişim Yayınları, 11.baskı.
- ÇAMUROĞLU R. (2010). *Türkiye'de Alevi Uyanışı*. Ed. T.Olsson, E.Özdalga, C.Raudvere, Alevi Kimliği, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- EKİNCİ Mustafa (2010). *Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları
- ERDEMİR, Aykan (2005). “İlahiyat Kökenli Araştırmacıların Alevilik ve Bektaşılık Üzerine Çalışmalarında Özdeşimsellik”. *Uluslararası Bektaşılık ve Alevilik Sempozyumu I, Bildiriler ve Müzakereler*.
- ERTAN Mehmet (2013). *Açılımla Kapanmayan Bir Sorun: Alevilik*, https://www.academia.edu/6121006/Alevi_A%C3%A7%C4%B1m%C4%B1m%C4%B1m%C3%9Czerine_Bir_De%C4%9Ferlendirme_Sol_31_A%C4%9Fustos_2013_
- KILIÇBAY, Mehmet Ali (2003). “Kimlikler Okyanusu”. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:6, Sayı:23 Mayıs, Haziran-Temmuz, ISSN:1303-7242.
- KIRKINCI, Mehmet (2012). *Alevilik Nedir? İslam'da İlk Fitne ve Yahudiler, Şiliğin Doğuşu, Alevilik Hakkında En Çok Sorulan Sorular*. Zafer Yayınları, 8.Baskı.
- KYMLİCKA, Will (2000). *Modernity and National Identity, Ethnic Challenges to the Modern Nation State*. Ed. By Shlomo Ben-Ami, Yoav Peled and Alberto Spektorowski Macmillan Press
- PAREKH, Bhikhu (2007). “Reasoned Identities: A Committed Relationship”. *Identity Ethnic Diversity and Community Cobesion*. Ed. Margaret Wetherell vd., London:Sage Publications.
- PAREKH, Bhikhu (2014). “Logic of Identity”. *Politics, Philosophy, Economics*, 2009, 8, 267. Çev. Suat Aksoy, *Kimlik Politikaları, Tanınma, Özdeşleşme ve Farklılık*, Ed. Fırat Mollaer, Doğu Batı Yayınları.
- PASLI Cemil (2013). *Anadolu Aleviliği. Tarihi Süreç*, Nüve Kültür Merkezi.

- MELLUCI Alberto (2014). *The Process of Collective Identity, Social Movements and Culture*, Ed. Hank Johnston and Bert Klandermans, University of Minnesota Press, 1995. Çev. Ömer Mollaer, Kimlik Politikaları, Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık, Ed.Fırat Mollaer, 2014.
- MELİKOFF, İrene (1994). *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*, VII. Bölüm, Bektaşî Alevî Senkretizmini Meydana Getiren Öğeler Üzerine Araştırmalar, Türkçesi, Turan Alptekin, Cem Yayınevi.
- NEYZİ, Leyla (2000). *Ben Kimim, Türkiye'de Sözlü Tarib, Kimlik ve Öznellik*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2009). *Tarihsel Terminoloji (Bektaşilik, Kızılbaşlık, Alevilik)*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- ONAT, Hasan (2009). "Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları". *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2009, C. 12, S. 33.
- ONAT Hasan, Kimlik ve Kimlik Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevi Bektaşî Kimlik Tartışmaları, <http://www.hasanonat.net/index.php/86-kimlik-ve-kimlik-teoloji-iliskisi-baglam-nda-alevi-bektasi-kimlik-tart-smalar>
- ÖNDER, Ali Tayyar (2008). "Türkiye'nin Etnik Yapısı, Halkımızın Kökeni ve Gerçekler". *Kripto*, Ankara.
- ÖZDEMİR Eylem (2010). "Kimlik Kavramı ve Teorik Yaklaşımlar". *Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi*, Cilt 8, Sayı:32.
- PASLI, Cemil (2013). *Anadolu Aleviliği, Tarihi Süreç*. Nüve Kültür Merkezi.
- SOFUOĞLU, Cemal, İlhan, Avni (2006). *Alevilik Bektaşilik Tartışmaları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞENER, Cemal (1991). *Alevilik Olayı: Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihiçesi*. Ant Yayınları, 11.Baskı.
- SERTEL, Engin (2005). *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler*. Ütopya Yayınevi.
- ŞENER, Cemal (1994). *Alevilik Üstüne Ne Dediler*. Ant Yayınları.
- SOLGUN, Cafer (2008). *Alevilerin Kemalizmle İmtihanı*. Timaş Yayınları, Politika Dizisi.
- VORHOFF Karin (2010). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar*.
- YAMAN, Ali (2014). "Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Komisyonu ve Kitaplarda Gerçekleştirilen Değişiklikler Ekseninde Alevi Çalıştayları'nın Sonuçlarına Dair Geçmişten Günümüze Alevilik", Ed. Mehmet Yazıcı, *1. Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- YAMAN Ali (2007). *Alevilik & Kızılbaşlık Tarihi*. 1.Baskı, İstanbul: Nokta Kitap.
- ZELYUT, Rıza (1990). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. Karacaahmet Kültür ve Tanıtım Derneği Yayınları.
- http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf,
- http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf,
- YILMAZ Nail (2005). *Kentin Alevileri-Reşadiye İkitelli Örneği*. İstanbul: Kitabevi-259.

